

Ковтун О. Особливості відтворення термінів-омонімів у науково-технічних текстах / Олена Ковтун, Софіко Хучуа // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : зб. наук. праць. – К. : Аграр Медіа Груп, 2017. – С. 193–197.

Олена Ковтун

Софіко Хучуа

м. Київ, Україна

Особливості відтворення термінів-омонімів у науково-технічних текстах

Ключові слова: переклад, термін-омонім, науково-технічний текст.

Основою наукового тексту є термінологія певної галузі науки. В. Коптілов відзначає, що система термінів передає систему наукових понять, які є наслідком тривалого попереднього розвитку цієї галузі і необхідною умовою подальшого її прогресу. Правильне розуміння і відповідне відтворення в перекладі термінів, наявних у тексті оригіналу є першою заповіддю перекладача наукової літератури. Закономірності розвитку природи й суспільства, відкриті і пізнані наукою, формулюються за допомогою термінів. У системах термінів відбиваються всі наукові теорії та гіпотези, всі наукові ідеї. Тому будь-яке викривлення термінології в перекладі наукового твору призводить до спотворення висловлених у ньому ідей [5, с. 248].

Переклад – це точне відтворення оригінального терміна засобами іншої мови за умови збереження змісту й стилю. Для повної передачі поняття оригіналу слід не лише знаходити в мові перекладу адекватні терміни та відповідні лексичні одиниці, але й добирати необхідні граматичні форми, враховувати стилістичні чинники.

Залежно від цілеспрямованості перекладу розрізняють три його аспекти:

- 1) науковий напрям, пов'язаний із теорією перекладу, підвищенням якості перекладу й кваліфікації перекладача;
- 2) прагматичний напрям, зорієнтований на вдосконалення практичної

інформаційної діяльності й перекладацького сервісу;

3) кібернетичний аспект, спрямований на розробку систем машинного перекладу, створення профільних словників з використанням ЕОМ тощо [3, с. 12].

Головні труднощі перекладу пов'язані не з перекладом окремих термінів, зафіксованих у термінологічному словнику, а з передачею правильного змісту кожної фрази, якій не завжди відповідає дослівний переклад. Для цього необхідне деяке знання предмета, про який йдеться у фаховому тексті. Варто погодитися з тим, що умовою правильного перекладу, тобто вибору потрібного слова з числа тих, які слугують передачею терміна оригіналу в різних його значеннях, є правильне розуміння того, про що в контексті йдеться, тобто знання явищ дійсності та їх назв.

Переклад термінів пов'язаний з низкою проблем. Слід пам'ятати, що з однієї мови іншою терміни не перекладаються як звичайні слова. Оптимальним є такий шлях перекладання термінів: «поняття – український термін», а не «іншомовний термін – український термін», з якої мови б не відбувався переклад. Тобто пошук терміна-відповідника починається з аналізу властивостей нового поняття. Цілком можливо, що якась із властивостей «підкаже» іншу назву цьому поняттю, відмінну від тієї, яка існує в мові оригіналу.

Працівники в області інформації підрахували, що на пошук інформації витрачається 20% робочого часу, в тому числі витрати часу на виявлення значення того чи іншого терміна. Вважаємо, що не буде помилковим твердження про те, що кількість часу, витраченого на з'ясування значення терміна, була б дещо менша, коли б сама форма цього терміна підказувала споживачу його лексичне значення, незалежно від професійного рівня працівника. Звідси випливають щонайменше два висновки:

1) перекладач повинен хоча б деякою мірою орієнтуватися в тематиці текстів, які перекладаються, що набувається також із досвідом роботи;

2) в тексті перекладу потрібно уникати хибно орієнтуючих термінів, якщо в

певній терміносистемі є їх синоніми з більш вмотивованою внутрішньою формою [8, с. 16].

Специфіка науково-технічного перекладу зводиться до специфіки передачі мовних і стилістичних особливостей, які притаманні тим чи іншим жанрам науково-технічної літератури. Більшість лінгвістів характеризують цей вид перекладу як особливий вид діяльності, який визначається насамперед своїми функціональними, а не стилістичними чи жанровими особливостями. Більше того, крім професійних функцій, цільових настанов існують два абсолютно різні види перекладу: усний і письмовий, кожний з яких може бути поділений на підтипи (наприклад, усний переклад буває синхронним чи перекладом з листа). У цьому відношенні лінгвісти розрізняють такі види робіт: 1) письмовий переклад науково-технічної літератури й документів з іноземних мов українською; 2) письмовий переклад науково-технічної літератури й документів з української мови основними західноєвропейськими мовами; 3) усні переклади з «листа» для фахівців; 4) усний переклад на переговорах, у роботі комісій, у наукових залах; 5) усний переклад на конференціях, семінарах, симпозіумах [4, с. 65]

Якість та обсяг перекладу можуть залежати від запиту споживачів, серед яких виділяють інженерно-конструкторський персонал, наукових співробітників, керівників підприємств, експертів, інформаційних працівників. Залежно від їхніх вимог переклад може бути детальним, адекватним, з особливим акцентом на термінологічні одиниці, чи фрагментарним, неповним, із точним перекладом лише найбільш важливих для споживача місць. При цьому повний переклад у цілому відповідає текстові оригіналу, а адекватний науково-технічний переклад повинен точно передавати зміст оригіналу, мати загальноприйнятту в мові перекладу термінологію та відповідати нормам науково-технічної літератури, з якої здійснюється переклад.

Терміни є суттєвою складовою науково-технічної інформації і становлять один з головних труднощів науково-технічного перекладу через неоднозначність використання та відсутність точних лексичних відповідників

при перекладі. Крім того, треба зважати на варіативність використання термінів у різних галузях, коли один і той самий термін може позначати різні явища, процеси, об'єкти тощо.

Розглянемо труднощі, що виникають при перекладі іншомовного тексту через існування лексичних елементів, тотожних за формою, але досить відмінних за значенням – омонімів. У мові науки і техніки омонімія термінів особливо поширена через те, що в терміносистемах різних галузей науки і техніки широко застосовується семантична форма словотворення, коли існуючій формі слова надається інше конкретне значення. Так, наприклад, загальноживане слово *guide* перекладається як «гід, керівник, провідник, проводир, керівництво (до чогось), путівник, дороговказ, поводир, підручник, показчик» [2, с. 163]. У промисловості та техніці як термін воно має такі відповідні галузеві значення: «обсадна труба» (гірнична справа); «проводка прокатного стану» (металургія); «направляюча жила» (геологія); «направляючий прилад» (машинобудування); «передаточний важіль» (будівництво); «хвилевід» (радіоінженерія) тощо [1, с. 157]. Як бачимо, точний характер значення цього терміна можна визначити лише за належністю тексту оригіналу до певної галузі науки або техніки.

Особливої уваги потребує точний переклад омонімічних термінів з атрибутивним сполученням, коли означення передує терміну. У такому випадку словосполучення перетворюється на галузевий чи вузькогалузевий термін. Розглянемо, наприклад, варіанти перекладу слова *engine*. Його основні словникові значення як загальноживаного такі: «машина, двигун, паровоз» [7, с. 96]. З іншого боку, це слово можна розглядати як загальнонауковий термін з таким самим семантичним значенням. Політехнічні словники пропонують його як термін широкого використання. в транспортній справі його значення вужчає – «двигун»; тоді як на залізничному транспорті *engine* перетворюється на вузькогалузевий термін: *pilot engine* – «маневровий локомотив», *railway engine* – «паровоз, локомотив потягу». При перекладі транспортного тексту можливий неправильний переклад терміна *engine* в тому випадку, коли він ужитий у тексті

в ширшому значенні, а вузький контекст не дозволяє визначити, в якому з можливих значень ужито цей термін. При додаванні до нього атрибутивного компонента термінологічне сполучення набуває таких значень: *air engine* – «компресор» (технічне промислове обладнання); *beating engine* – «розмелювальна машина, рол» (виробництво паперу); *blast engine* – «повітродувка» (металургія); *field engine* – «трактор» (сільськогосподарська техніка); *fire engine* – «пожежний насос»; *man engine* – «підйомник для людей, кліть» (шахтне виробництво); *oil-electric engine* – «дизель-генератор» (енергетична промисловість); *hoisting engine* – «підйомна машина» (будівництво); *pumping engine* – «насос» (водопостачальні системи); *reheat engine* – «двигун із форсажною камерою» (авіація), *skid engine* – «скідер, механічна лебідка, двигун», *winding engine* – «лебідка» [2, с. 97]. У цьому випадку означення є лівобічним.

Прикладом термінотворення за допомогою надання атрибутивного значення слову *engine* є словосполучення *engine crew* – «паровозна бригада»; *engine driver* – «машиніст»; *engine room* – «машинне відділення». Усього політехнічні словники пропонують 105 значень терміна *engine* з атрибутивним компонентом [6].

Вибір точного перекладного відповідника омонімічних термінів визначається конкретною тематикою самого тексту оригіналу. Однак перекладацькі помилки можуть виникати у зв'язку із неправильним вибором значення омонімічного терміна із суміжної галузі науки або техніки. Наведені труднощі та особливості фахових мов свідчать про особливу відповідальність, необхідність компетенції лінгвістів і перекладачів у цій безумовно важливій царині реалізації людського інтелекту.

Література

1. Англо-російсько-український словник науково-технічної термінології / Укл. : С.М. Андрєєв, К.К. Васицький, Б.Ф. Уліщенко; близько 22 тис. термінів. – Харків : Факт, 1999. – 704 с.
2. Англо-український словник. У 2-х т. Т.1: А-М. Близько 120000 слів / Склав

М.І. Балла. – К. : Освіта, 1996. – 752 с.; Т.2: N-Z. Близько 120000 слів / Склав

М.І. Балла. – К. : Освіта, 1996. – 712 с.

3. Баловнєва О.О. Особливості перекладу англійської науково-технічної літератури. – Житомир: Житомирський державний університет, 2004. – 25 с.

4. Борисова Л.И. Об особенностях перевода базовой общеязыковой лексики в научно-технических текстах / Борисова Л.И., Зайдин Д.Г. // Текст, контекст, подтекст. – М., 1986. – С. 64–68.

5. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу / В.В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.

6. Политехнический словарь / Редкол. : А. Ишлинский (гл. ред.) и др. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. – 656 с.

7. Тлумачний англо-російсько-український словник транспортних термінів: морський, річковий, інтермодальний, автодорожний, залізничний, трубопровідний транспорт / Одеськ. нац. мор. ун-т. – Одеса : Одеськ. нац. мор. ун-т, 2007. – 286 с.

8. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: Вища школа, 1988. – 160 с.